

УДК 377/378-057.19(73)

Н. М. БІДЮК

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ БЕЗРОБІТНИХ У СИСТЕМІ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ США

Проаналізовано проблеми професійного навчання безробітних у педагогічній теорії і практиці США. Розкрито принципи освіти дорослих, охарактеризовано основні вимоги ринку праці до професійного навчання безробітних, а також напрямки забезпечення соціального захисту і зайнятості безробітних в країні. Обґрунтовано принципи організації професійного навчання безробітних, розкрито дидактичні аспекти професійного навчання безробітних в освітній практиці США.

Ключові слова: *освіта дорослих, професійне навчання безробітних, освітні і федеральні програми, зміст навчання, технології навчання, портфоліо.*

Н. М. БІДЮК

ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ БЕЗРАБОТНЫХ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ ВЗРОСЛЫХ США

Проанализированы проблемы профессионального обучения безработных в педагогической теории и практике США. Раскрыты принципы образования взрослых, охарактеризованы основные требования рынка труда к профессиональному обучению безработных, а также направления обеспечения социальной защиты и занятости безработных в стране. Обоснованы принципы организации профессионального обучения безработных, раскрыты дидактические аспекты профессионального обучения безработных в образовательной практике США.

Ключевые слова: *образование взрослых, профессиональное обучение безработных, образовательные и федеральные программы, содержание обучения, технологии обучения, портфоліо.*

N. M. BIDJUK

The article deals with the analysis of the problem of the unemployed professional training in pedagogical theory and practice of the USA. There have been revealed the key principles of adults education in the USA. The basic labour-market requirements to the professional training of the unemployed and the USA state policy trends as to the security and employment guarantee for the unemployed have been characterized. Main principles of organizing the professional training of the unemployed and its didactic aspects have been substantiated.

Key words: *adult education, professional training of the unemployed, educational and federal programs, content, teaching technologies, portfolio.*

Зміна суспільного ладу в нашій країні після здобуття незалежності поклала край державній гарантії на отримання робочого місця та посягла серйозну і вмотивовану тривогу її громадян про працевлаштування. Безробіття стало національною трагедією незалежної України. Невідповідність напрямів, обсягів, а також якості професійної підготовки фахівців потребам галузей економіки та вимогам роботодавців, декваліфікація широких верств населення, низька ефективність заходів щодо підвищення професійного рівня виробничого персоналу підприємств, дефіцит високопродуктивних робочих місць – ось комплекс негативних чинників, які унеможливають забезпечення високого рівня трудоресурсної безпеки України і призводять до насичення ринку праці неконкурентоспроможними фахівцями, котрі згодом поповнюють лави безробітних. Повернути працездатній людині право на працю і

заробіток – святий обов'язок влади кожної держави. Це давно зрозуміли цивілізовані країни, де проблеми безробіття стали частиною державної політики і вирішуються системно. За таких умов проблема професійного навчання безробітних в Україні набуває особливої актуальності, а її вирішення потребує здійснення кардинальних змін у системі професійної освіти дорослих на всіх рівнях, зокрема, розробки концептуальних засад розвитку системи професійного навчання безробітних на основі вивчення передового зарубіжного досвіду.

Звернення до досвіду США зумовлено помітним поширенням міжнародної співпраці в галузі освіти дорослих, високим рівнем економічного розвитку цієї країни, врегульованим механізмом забезпечення зайнятості населення, невеликою питомою вагою безробіття, високим рівнем організації виробництва, розвитком науки і вищої школи завдяки науково обґрунтованій, гнучкій і варіативній структурі освітньої діяльності.

Прагнення з'ясувати теоретичні та практичні засади професійного навчання у США різних категорій дорослого населення, в тому числі безробітних, з метою впровадження передових ідей досвіду цієї країни у вітчизняну освітню практику визначило **мету статті** – розкрити особливості професійного навчання безробітних в системі освіти дорослих США.

У контексті проблематики наукового пошуку значний інтерес становлять результати досліджень американських науковців з проблем професійного навчання різних категорій дорослого населення, а також психологічних аспектів професійного становлення, адаптації і самоактуалізації безробітних на ринку праці (К. Гріффін, А. Карп, Д. Колб, А. Маслоу, Ш. Мерріам, Дж. Мезіров, М. Ноулз, Р. Петерсон, П. Роелфс, П. Селдін, П. Фрейре та ін.).

Проаналізовані наукові підходи щодо розвитку і функціонування освіти дорослих у США відображені в конкретизації її мети, функцій, основних принципів і видів. Незважаючи на різні погляди, освіта дорослих розглядається як процес, що здійснюється впродовж життя, цілі якого полягають у створенні умов для задоволення освітніх потреб дорослих, а також можливостей для подальшого професійного розвитку, самореалізації, підвищення ефективності і результативності їхньої життєдіяльності. Відомий дослідник К. Гріффін, зокрема, вважає провідними цілями освіти дорослих потреби особистості, вільний доступ та якісне забезпечення навчання, що вказує на професійну ідеологію освіти дорослих [3, с. 66–69].

Загальновизнаними принципами освіти дорослих у США є базові фундаментальні ідеї і теоретичні положення, що визначають спільні підходи до її організації, та загальноосвітні тенденції її розвитку. Так, відповідно до поглядів А. Карпа, Р. Петерсона і П. Роелфса, освіта дорослих у країні ґрунтується на таких провідних ідеях:

- загальності (охоплення освітою всіх категорій населення на різних її рівнях);
- гуманізації (концентрація уваги на інтересах та ролі особистості дорослого учня і викладача);
- демократизації (рівність доступу до освіти всіх громадян, забезпечення активної участі в житті суспільства і держави, забезпечення рівності соціальних можливостей чоловіків і жінок, осіб з обмеженими можливостями, етнічних меншин тощо, децентралізація управління освітою, муніципалізація освіти, автономність освітніх установ, що визначає самостійність навчальних закладів у виборі стратегії свого розвитку, цілей, змісту і методів роботи, а також їхню юридичну, фінансову й економічну самостійність);
- випереджувального розвитку (рівень освіти учасників виробництва повинен випереджати рівень розвитку виробництва);
- неперервності (здобуття освіти є довічним процесом, що забезпечує поступальне зростання творчого потенціалу і різнобічний розвиток духовного світу особистості, формування в ній нових потреб, які згодом призведуть до продовження освітнього досвіду);
- інтеграції (забезпечення зв'язку освіти з життям індивіда і суспільства, а також взаємозв'язку різних видів освіти);
- гнучкості (використання різних навчальних стратегій у відповідь на потреби, інформаційні запити особистості, самопрограмування і самооцінка навчальної діяльності) [2, с. 46–49].

При цьому освітні програми розробляються і реалізуються на основі:

– цілеспрямованості, тобто орієнтації на цілі і пріоритетні завдання освіти дорослих, адресності, врахування специфіки освітніх потреб конкретних категорій дорослого населення;

– індивідуалізації та модифікації змісту і методів навчання, темпів засвоєння курсу відповідно до освітнього рівня особистості та її можливостей.

Узагальнення результатів наукових пошуків американських вчених дало змогу констатувати, що професійне навчання різних категорій дорослого населення у США передбачає врахування специфіки контингенту слухачів за віком, соціальною зрілістю, професійною спрямованістю, життєвим і професійним досвідом, мотивами навчання. Це люди найманої праці, безробітні, пенсіонери, колишні військовослужбовці, мігранти, представники національних меншин, інваліди, які утворюють численну «групу ризику», що потребує соціального захисту і підтримки засобами освіти. Відтак їхнє професійне навчання має свої особливості, зумовлені соціальними, психологічними, віковими і гендерними чинниками, врахування яких є необхідною умовою при розробці змісту освітніх програм, визначенні форм організації навчання, використанні відповідних технологій навчання, комплектуванні навчальних груп, регулюванні термінів і тривалості навчання.

Зауважимо, що для американської моделі ринку праці характерною є децентралізація законодавства, а це уможливило впровадження та оперативне реагування на розробку різних програм, науково-методичного супроводу, регулювання зайнятості та надання допомоги безробітним, диференційований підхід до комплектування груп і програм, врахування особливостей різних категорій безробітних, забезпечення широких можливостей фінансування навчання безробітних за рахунок федеральних програм. Уряд країни всебічно стимулює діяльність усіх сегментів американського бізнесу щодо створення нових робочих місць.

На початку XXI ст. понад 70% безробітних фахівців з вищою освітою отримали додаткову освіту в університетах і коледжах за програмами підвищення кваліфікації та перепідготовки. Внаслідок цього рівень безробіття серед фахівців з вищою освітою зменшився до 2,2%. Активно впроваджується розроблена система випереджувальної професійної підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації персоналу на виробництві для запобігання скорочень серед своїх працівників і появи безробітних. Більше 80% приватних компаній і великих корпорацій організують власні програми підготовки та перепідготовки персоналу, оскільки розглядають витрати (майже 70 млрд. доларів у рік) на такі програми, як невід'ємний компонент їхньої довготривалої економічної стратегії. Щороку 75–85% керівників, фахівців і робітників проходять перепідготовку [1, с. 461]. Загалом валові витрати на вищу освіту в США сягають 800 млрд. доларів щороку. В американській економічній лексичі з'явився новий термін «knowledge worker» – робітник, який володіє знаннями. Водночас активізуються заходи та дії щодо посилення уваги вузів до динамічних змін на ринку праці, вимог роботодавців до структури, обсягів та профілю підготовки фахівців, рівня їхньої професійної підготовки.

Швидке старіння населення, використання інформаційних технологій у всіх сферах суспільного життя, зміна в якісному складі робочої сили, нестабільність і гнучкість економіки, динамічні зміни на ринку праці США зумовили сучасні вимоги до професійного навчання безробітних. Для забезпечення своєї конкурентоспроможності на ринку праці, відповідності його вимогам безробітний повинен володіти певними вміннями та навичками, зокрема: вміти самостійно та творчо мислити, володіти іноземними мовами, мати комунікативні здібності, працювати у команді, самостійно набувати знання та вміло застосовувати їх на практиці, володіти інформаційними технологіями, передбачати можливі труднощі і шукати раціональні шляхи їх подолання, гнучко адаптуватися в життєвих ситуаціях, самовдосконалюватися тощо.

Соціологічні опитування роботодавців провідних американських фірм показали, що під час прийому на роботу 40% з них звертають увагу на готовність працівника до постійного підвищення професійного рівня, 25% надають перевагу його активності, впевненості і відповідальності, 23% вважають пріоритетом наявність комунікативних навичок, а 12% враховують психологічні особливості і поведінку під час співбесіди [4]. Вивчення рекомендацій, побажань і вимог роботодавців уможливило умовне об'єднання їх у такі групи: демографічні – вік, стать, стан здоров'я тощо; освітні – відповідний диплом про освіту,

кваліфікація, знання іноземних мов, досвід роботи; особистісні – індивідуальні особливості та якості людини; інформаційні – абсолютне володіння технікою і новітніми інформаційними технологіями.

Заслужують на увагу федеральні програми забезпечення зайнятості різних категорій безробітного населення в США, зокрема, «важкої молоді», інвалідів, звільнених у запас військовослужбовців, національних меншин, емігрантів, жінок, працівників аграрного сектора, осіб «третього» віку, корінного населення країни тощо. Найдоступнішими соціальними та навчальними установами, що надають інтегровані, високоякісні послуги для безробітних з навчання, пошуку роботи і працевлаштування в усіх штатах є центри розвитку кар'єри і центри розповсюдження знань при університетах. Провідними напрямками діяльності таких центрів є: швидке реагування на зміни в усіх сферах американського суспільства; набір і профорієнтація безробітних; моніторинг знань, умінь та навичок; трансформація та розробка нових освітніх програм відповідно до потреб суб'єктів навчання; організація індивідуального та групового навчання; добір висококваліфікованого професорсько-викладацького і допоміжного персоналу; розробка науково-методичного супроводу; консультування та планування кар'єри; пошук роботи та працевлаштування; інформування про ринок праці та вакансії; забезпечення безкоштовного навчання через відповідні освітні провайдери; контролювання виконання закону «Про інвестування робочої сили» на місцевому рівні; надання інформації про різні види соціальної допомоги; подальша підтримка після працевлаштування.

Історико-педагогічний аналіз розвитку консультування в США дав змогу виявити особливості впровадження консультаційних програм для безробітних («Життєво необхідні навички», «Освіта на робочому місці», «Робочі місця», «Планування зайнятості», «Досвід з найму на роботу», «Ділове партнерство», «Трудовий вік», «Подумай про своє майбутнє» та ін.), завданнями яких є консультування щодо пошуку роботи, розробка моделей поведінки безробітних у ситуації безробіття, допомога у визначенні можливостей і здібностей, сприяння у формулюванні та досягненні цілей, психологічний супровід тощо.

Професійне навчання безробітних здійснюється за короткотерміновими і середньотерміновими програмами, що пропонуються освітніми провайдерами служб зайнятості, центрами розвитку кар'єри, університетами та коледжами, а також іншими навчальними і соціальними установами, що діють самостійно при асоціаціях, корпораціях, на виробництві.

Вивчення закономірностей розвитку та функціонування системи освіти дорослих у США дало підстави стверджувати, що професійне навчання безробітних ґрунтується на загальнометодологічних (системності, науковості, соціалізації, професійної спрямованості, циклічності, соціально-економічної детермінованості, доступності, неперервності, відкритості, прогностичності) та андрагогічних (індивідуалізації, диференціації, свободи вибору, випереджувального навчання, варіативності і модульності, практичної спрямованості, особистісно орієнтованого навчання, самоорганізації і самонавчання; мотивації, життєвої та професійної перспективи, проблемно-ситуативної організації навчання, розвитку творчого потенціалу та морально-вольової сфери особистості, актуалізації результатів навчання) принципах. Творче врахування цих принципів сприяє конкретизації змісту, мети і завдань професійного навчання безробітних, підвищенню ефективності використання інноваційних форм і технологій організації навчальної діяльності та її результативності, а також забезпечує гнучкість процесу навчання.

Здійснений аналіз змісту освітніх програм підготовки та перепідготовки безробітних в освітніх закладах США (університет Трінті, Католицький університет Америки, Американський університет, Колумбійський університет, технічний коледж Рентон та ін.) уможливив виявлення їхніх особливостей, а саме: навчання на міждисциплінарній основі, гнучкість і мобільність навчальних планів та програм, професійна спрямованість програм, інтеграція навчальних курсів, широке запровадження модульного принципу навчання, індивідуалізація навчання, вдале поєднання теоретичної та практичної підготовки, залучення до підготовки досвідчених фахівців, комп'ютеризація навчального процесу. Модульна основа побудови навчального процесу сприяє досягненню релевантності змісту, форм і технологій навчання.

Проаналізовані традиційні та інноваційні форми організації навчання безробітних дали підстави констатувати, що організація професійного навчання безробітних ґрунтується на принципах диференціації та індивідуалізації. Дистанційна форма навчання є найбільш раціональною та доступною для забезпечення досконалої професійної підготовки та перепідготовки безробітних на основі використання новітніх інформаційних технологій. Серед основних форм організації дистанційного навчання безробітних у США – консультаційне навчання, кореспондентське навчання, регульоване самонавчання, телекомунікаційне навчання, мережеве навчання.

У практичному досвіді організації професійного навчання безробітних використовують три моделі навчання: традиційно-дидактичну, проблемно-пошукову і фасилітовану. Перевага надається фасилітованій, концептуальною ідеєю якої є ідея цілісного професійно-особистісного формування безробітного як суб'єкта освітнього процесу впродовж усього періоду навчання і подальшої професійної діяльності. Відповідно до цих моделей педагогічні технології навчання безробітних представлені трьома групами: традиційно-дидактичні (демонстрація, опитування, відповіді на запитання), проблемно-пошукові (дискусії, проблемні ситуації, бесіди) і фасилітовані (інтерактивні технології «круглого столу», «мозкова атака», «кейс-навчання» тощо).

Зазначимо, що американські педагоги надають перевагу прогресивним інтерактивним технологіям: груповим, ігровим, рефлексивним, комбінованим, інтегрованим, проектним, інформаційно-комунікаційним, суттєвими особливостями яких є активна позиція безробітного, проблемний характер навчання на основі співпраці, партнерства та діалогу. Ефективне використання інтерактивних технологій сприяє залученню безробітних до процесу пізнання, розвитку критичного мислення, активності, самостійності, формуванню професійного світогляду, рефлексії власної навчально-пізнавальної діяльності шляхом оперативного визначення її результатів, моделюванню життєвих ситуацій, створенню атмосфери співдружності і співпраці тощо.

Необхідною умовою розвитку індивідуальних здібностей, умінь та навичок самостійної, творчої діяльності безробітних є встановлення стійкої міжособистісної взаємодії у групі. Американські моделі суб'єкт-суб'єктних відносин у груповому навчанні безробітних представлені навчанням у співпраці, партнерством, навчальними угодами, діалогами, дискусійними форумами, офісними годинами тощо.

Ми переконані, що перспективною технологією оцінювання навчальної діяльності безробітних є професійне портфоліо, котре активно використовується як спосіб фіксації академічних і соціальних досягнень безробітних. Вивчення та узагальнення підходів американських методистів до використання портфоліо у навчанні безробітних дозволило визначити п'ять етапів роботи з ним: мотивація; визначення типу порт фоліо; встановлення періодів роботи і термінів здачі; формування змісту розділів; оцінювання. Визначено структуру і традиційні типи професійного портфоліо безробітних: портфоліо документів, портфоліо робіт, портфоліо відгуків [5, с. 5–6].

Призначення портфоліо для безробітних полягає в оцінюванні навчальної діяльності при ліцензуванні та ухваленні рішень щодо працевлаштування, призначення на посаду, визначення рівня заробітної плати відповідно до кваліфікації, професійного зростання. Електронний варіант портфоліо є найкращим шляхом забезпечення ефективного старту для безробітної молоді та міцним підґрунтям у пошуку роботи для фахівців, які тимчасово стали безробітними. Зауважимо, що в освітній практиці США немає єдиних, розроблених державою вимог щодо стандартизації змісту і структури портфоліо, а також потребують удосконалення критерії його оцінювання. Навчальний заклад самостійно встановлює вимоги, структуру і перелік розділів портфоліо, що сприяє появі його різних видів. Для цього в університетах та коледжах створені спеціальні центри портфоліо (Portfolio Centers), які займаються: розробкою критеріїв оцінювання і структури портфоліо; наданням допомоги в інформаційній підтримці при його розробці; організацією консультацій з представниками промисловості, бізнесу та сфери обслуговування; проведенням співбесід, оглядом і рецензуванням кращих робіт і проектів колишніх випускників, котрі не знайшли роботу за фахом або є безробітними; організацією роботи над помилками; доопрацюванням обраних зразків навчальної та практичної діяльності; проведенням майстер-класів і презентацій тощо.

На підставі вищевикладеного можемо зробити висновок, що професійне навчання безробітних у США здійснюється відповідно до цілей і закономірностей розвитку американського суспільства, є системним, багатовимірним явищем, яке має цілісний, неперервний, адаптивний характер, охоплює сукупність взаємопов'язаних структурних елементів (законодавчу базу, освітні заклади і центри, федеральні програми забезпечення зайнятості населення, освітні та консультаційні програми, зміст, форми і принципи організації навчання безробітних, інноваційні технології навчання, педагогічний персонал, науково-методичний супровід й ін.), що впливають на забезпечення якості професійного навчання та розвиток особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мочерний С. В. Економічна теорія: навч. посібник / С. В. Мочерний. – К.: Академія, 2008. – 640 с.
2. Carp A. Adult learning and experiences / A. Carp, R. Peterson, P. Roelfs // In K. Patricia Cross, R. John Valley and Associates (Eds.), *Planning non-traditional programs*. – San Francisco: Jossey-Bass, 1974. – P. 39–56.
3. Griffin C. Curriculum theory in adult and lifelong education / Colin Griffin. – London & Sydney: Croom Helm, 1983. – 218 p.
4. Official site of Bureau of US Labor Statistics [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.bls.gov/>
5. Seldin P. *The Teaching Portfolio. Second Edition* / P. Seldin. – Bolton: Anker Publishing Company, 1997. – 268 p.